

Twórca przemysłu elektrotechnicznego w odrodzonej Bydgoszczy inż. Stefan Ciszewski ¹⁾

Oddział Bydgoski SEP pragnie udokumentować ogromną rolę w tworzeniu polskiego przemysłu elektrotechnicznego w odrodzonej Bydgoszczy, jaką odegrał inż. Stefan Ciszewski.

Droga wiodła z Warszawy do Bydgoszczy

Stefan Ciszewski urodził się w 17 listopada 1886 r. w Warszawie. Tam w 1905 r. ukończył szkołę realną. Studiował w Wyższej Szkole Inżynierskiej w Mittweidzie w Niemczech, gdzie w 1912 r. zdobył dyplom inżyniera elektryka. Pierwszą pracę podjął w berlińskiej filii *Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft (AEG)*, następnie wyjechał do Rosji, gdzie został zatrudniony w firmie *Wsieobaszczaja Elektriceskaja Kompania* w Charkowie stosując nowoczesne niemieckie technologie. Tam poznał Władysława Gwiazdowskiego, późniejszego długoletniego współpracownika. W Rosji przeżył rewolucję październikową. Do Polski wrócił po zakończeniu I wojny światowej i osiadł w Warszawie.

W 1919 r. Stefan Ciszewski spotkał na swej drodze Kazimierza Tadeusza Szpotańskiego, absolwenta Wydziału Elektrycznego Politechniki w Charlottenburgu, który po studiach pracował w *AEG* w Berlinie, potem w Rydze, gdzie od podstaw zorganizował produkcję aparatów elektrycznych, a także w oddziale tej firmy w Charkowie.

Kazimierz Szpotański był polskim inżynierem elektrykiem, pionierem przemysłu aparatów elektrycznych. W listopadzie 1918 r. założył w Warszawie przy ulicy Mirowskiej, *Fabrykę Aparatów Elektrycznych K. Szpotański i Spółka* i zaczął od produkcji włączników do światła.

Inż. Ciszewski stał się jego współnikiem. W 1920 r. obydwoj wzięli udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Po powrocie nabyli dwupiętrowy budynek przy ul. Kałuszyńskiej 4 w Warszawie. Warsztat, początkowo zatrudniający dwoje ludzi, po przeniesieniu na Kamionek (w kwadracie obecnych ulic: Kałuszyńskiej, Rybnej, Drewnickiej i Goctawskiej) rozpoczął okres dynamicznego rozwoju i szybko stał się największym w przedwojennej Polsce przedsiębiorstwem produkującym aparaturę elektryczną. Inż. Szpotański mówił, że produkcja w jego fabryce musi odpowiadać systemowi JEEN (jakości, ekonomii, estetyce i nowoczesności). Po czterech latach Stefan Ciszewski wycofał się ze spółki ze Szpotańskim.

¹⁾ Niniejszy artykuł został opublikowany w „Wiadomościach Elektrotechnicznych” 2024, nr 1, s. 5-7.

Ciszewskiego interesowała przede wszystkim masowa produkcja drobnego sprzętu instalacyjnego, co nie bardzo odpowiadało Szpotańskiemu. Ciszewski namówił do wyjazdu Gwiazdowskiego i w marcu 1923 r. obydwoj wraz z rodzinami przyjechali do Bydgoszczy. Ciszewski zamieszkał przy obecnej ul. Śląskiej 22A, a od 1934 r. przy ul. Markwarta 9. Zakupił mały piętrowy budynek przy ul. Świętej Trójcy 3, którego parter przeznaczono na produkcję. Początkowo zatrudniano czterech pracowników, potem 15. **Przedsiębiorstwo zostało zarejestrowane 23 października 1923 r. pod nazwą Fabryka Aparatów Elektrotechnicznych – Inż. Stefan Ciszewski.** W tym okresie Ciszewski sam kierował firmą, sprawami technicznymi zajmował się W. Gwiazdowski. Pierwszymi wyrobami były paseczki topikowe do bezpieczników, elementy izolacyjne i wieszaki izolujące. Asortyment wyrobów stale poszerzano m.in. o gniazda, wtyczki i rozetki.

W 1924 r. Ciszewski nabył w Bydgoszczy parcelę przy ul. Sobieskiego 1 pod budowę nowej firmy. 1 stycznia 1926 r. po przyjęciu wspólnika Mieczysława Kutnickiego kapitał zakładowy wzrósł o 20 tys. zł. Zmieniono nazwę na *Fabryka Artykułów Elektrotechnicznych inż. S. Ciszewski i S-ka*. Nową fabrykę oddawano do użytku etapowo, aż do 1938 r. Sukcesywnie unowocześniano park maszynowy. W 1927 r. sprowadzono ze Szwajcarii pierwszy, a w ślad za nim 8 dalszych nowoczesnych automatów tokarskich i 14 pras bakelitowych eliminujących droższą porcelanę. Produkowano poszukiwane typy gniazd oprawkowych i bezpiecznikowych, korki, wkładki bezpiecznikowe, końcówki kablowe i złącza.

W 1933 r. ze spółki wystąpił Mieczysław Kutnicki. W 1934 r. zatrudnienie wynosiło 209 osób, produkcja sprzedana – 1142 tys. zł. W 1935 r. firma została zarejestrowana jako *Fabryka Artykułów Elektrotechnicznych – Inż. Stefan Ciszewski, Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, w 1937 r. przekształcona w spółkę akcyjną, której założycielami byli Stefan Ciszewski, jego żona Władysława i córka Hanna. Kapitał rzędu 270 tys. zł. podzielono na 270 akcji. W 1938 r. spółka zatrudniała 450 pracowników i produkowała ok. 1220 wyrobów w dziesięciu działach. Jej obroty sięgały 2560 tys. zł.

Firma pokrywała ponad 80 proc. krajowego zapotrzebowania na sprzęt instalacyjny niskiego, a częściowo i wysokiego napięcia. Produkowała sprzęt nieodzowny do instalacji elektrycznych, m.in. gniazda, przetworniki, wyłączniki samoczynne, styki, rozdzielniki, wtyczki, bezpieczniki, oprawki, złącza kablowe oraz materiały izolacyjne.

W miarę rozwoju produkcji powstawały przedstawicielstwa w innych miastach: Warszawie, Poznaniu, Krakowie, Katowicach, Łodzi, Lwowie i Wolnym Mieście Gdańsk. W 1939 r. powierzchnia zakładu wynosiła 3700 mkw., zatrudnienie – 560 osób, w tym dwóch inżynierów, kilku techników oraz czterech majstrów. Przewidywano dalszą rozbudowę w Zamościu w tzw. Centralnym Okręgu Przemysłowym. Miały tam być przeniesione działy automatów tokarskich i przeróbki tworzyw termoutwardzalnych. W Bydgoszczy planowano montaż części sprowadzonych z Oddziału w Zamościu. Te zamiary pokrzyżował wybuch II wojny światowej. We wrześniu 1939 r. fabryka została przejęta przez okupanta i przestawiona w dużej części na produkcję zbrojeniową.

Wysoka jakość produkcji sprawiła, że od 1930 r. firma współpracowała z oddziałem *Siemensa* w Czechowicach. Otrzymywała prestiżowe medale i dyplomy. W 1929 r. podczas Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu odebrała złoty medal za jakość wyrobów. W kolejnych latach 2 złote medale przyznane przez Ministerstwa Przemysłu i Handlu oraz dwa w Paryżu. Nic dziwnego, że w Bydgoszczy w dniach od 30 maja do 10 czerwca 1935 r. odbyła się wystawa elektrotechniczna SEP, a przy niej VII Walne Zgromadzenie SEP z udziałem 400 członków. Wystawie towarzyszyły piękne iluminacje świetlne m.in. obecnej katedry, wyspy św. Barbary, kościoła garnizonowego i fontanny „Potop”, które i dziś utrwalone na fotografiach budzą zachwyt.

Ogromna w tym zasługa fachowości, nadzwyczajnych zdolności organizatorskich inż. Ciszewskiego, jego troski o skompletowanie najlepszych kadr w branży. Jako dobry menadżer zabiegał nie tylko o kadrę, ale także o środowisko. W 1932 r. otworzył przy fabryce **Klub Sportowy „Ciszewski”** z sekcjami piłki nożnej, lekkiej atletyki i tenisa stołowego.

Inż. Stefan Ciszewski był człowiekiem niepospolitym, społecznikiem działającym w licznych instytucjach i stowarzyszeniach. Jako członek założyciel, 20 stycznia 1928 r. został na wiele lat wiceprezesem Związku Fabrykantów w Bydgoszczy, był radcą Izby Przemysłowo-Handlowej w Bydgoszczy (potem w Gdyni), działał w Związku Przedsiębiorstw Elektrotechnicznych Woj. Pomorskiego. Należał do bydgoskiego Rotary Club. Był światowcem, znał języki obce, bywał w wielu krajach Europy. Historyk Bydgoszczy Rajmund Kuczma napisał kiedyś: *Stefan Ciszewski należał do najbogatszych bydgoszczan, chodził nienagannie ubrany, był człowiekiem z klasą. Jego ulubionymi kawiarniami były „Bristol” i „Teatralna”.*

Powstanie Oddziału Bydgoskiego Stowarzyszenia Elektryków Polskich nastąpiło w dniu 20 stycznia 1928. Stefan Ciszewski jako członek założyciel wszedł do jego Prezydium jako sekretarz.

Stefan Ciszewski zmarł po ciężkim zapaleniu płuc 13 listopada 1938 r. w Bydgoszczy. Pochowany został na stołecznych Powązkach w grobowcu rodzinnym obok grobowca rodziny Szpotańskich.

Rok 1933. Założyciel bydgoskiej Fabryki Aparatów Elektrycznych Stefan Ciszewski zawsze przed świętami Bożego Narodzenia robił sobie pamiątkowe zdjęcie z załogą. Siedzi za pracownikami trzymającymi tablicę z nazwą firmy.

Zdjęcie pochodzi z domowego archiwum państwa Kraszkiewiczów. Zygmunt Kraszkiewicz (trzeci od prawej w najniższym rządzie) rozpoczął pracę u Ciszewskiego w wieku 17 lat jako pomocnik magazyniera. Po kilku latach pracy doszedł do stanowiska kierownika. Zmobilizowany w sierpniu 1939 r. dowodził plutonem saperów podczas obrony Warszawy. Po kapitulacji stolicy trafił do niewoli, ale zbiegł z transportu do obozu jenieckiego, gdy pociąg przejeżdżał przez jego rodzinną Bydgoszcz. Wrócił do pracy w fabryce Ciszewskiego, która w czasie okupacji produkowała radiostacje dla Luftwaffe. Niemcy postawili mu ultimatum – jeśli chce zachować stanowisko, musi podpisać Volkslistę. Odmówił, ale stanowisko z czasem i tak odzyskał, gdy kolejnych niemieckich pracowników firmy powoływano do Wehrmachtu. Ojciec należał do komórki AK, która zajmowała się sabotażem. Opowiadał, że radiostacje do messerschmittów produkowane w Bydgoszczy szybko zawodziły.

Lata okupacji

Na początku II wojny światowej firmę kupił przemysłowiec gdański Erhardt Schmidt.

Produkcja odbywała się pod dyktando okupanta na potrzeby Wehrmachtu.

Rodzinę Stefana Ciszewskiego aresztowali hitlerowcy i w październiku 1939 r. rozstrzelali w podbydgoskim Trzszcynie żonę Władysławę Ciszewską wraz z córką i zięciem.

Transformacja powojenna do znanej bydgoskiej Eltry

Po II wojnie światowej produkcję uruchomiono 1 marca 1945. Zakład przyjął starą nazwę: *Fabryka Artykułów Elektrotechnicznych S. Ciszewski Sp. Akc.* Ponieważ nie było żadnej dokumentacji wytwarzanych wyrobów opierano się na pamięci najstarszych doświadczonego pracowników. Fabrykę podporządkowano Centralnemu Zarządowi Przemysłu Metalowego. Przedsiębiorstwo przyjęło

nazwę *Bydgoska Fabryka Artykułów Elektrotechnicznych*, która do 1948 r. powiększyła się o zakłady filialne w Nakle nad Notecią, Toruniu oraz w Poniatowej i zmieniła nazwę na *Zakłady Wytwórcze Sprzętu Instalacyjnego*.

Przetomem w działalności przedsiębiorstwa było opracowanie i wyprodukowanie w 1959 r. pierwszego miniaturowego odbiornika tranzystorowego Eltra MOT-59. Uwzględniając fakt, że odbiornik został zaprojektowany stosunkowo wcześnie, bez możliwości współpracy z ośrodkami na Zachodzie i w zakładzie, który nie miał tradycji w budowie radioodbiorników, było to duże osiągnięcie. Od tej pory odbiorniki przenośne stanowiły znaczącą pozycję w asortymencie *Eltry*, nigdy jednak nie wyparty całkowicie produkcji podzespołów elektronicznych. Większość produkcji elektrotechnicznego sprzętu instalacyjnego przekazano do zakładu filialnego w Nakle, który niebawem się usamodzielniał.

W 1966 r. firma przyjęła nazwę Zakłady Radiowe Eltra.

W 1968 wyprodukowano milionowy odbiornik radiowy i zakupiono we francuskiej firmie *Isostat* licencje na przetworniki, które w przyszłości stały się głównym produktem eksportowym firmy.

Po podziale zjednoczenia *Unitra* w 1978 r. *Eltra* weszła w skład zjednoczenia *Unitra-Dom*. Wydzielono zakłady podzespołowe w Gniewie i Białogardzie i włączono je do przedsiębiorstwa *Unitech*. W 1979 zorganizowano zakład filialny w Rzeszowie produkujący popularne radioodbiorniki przenośne, który w 1983 usamodzielniał się.

W 1991 r. zakład uległ przekształceniu w jednoosobową Spółkę Skarbu Państwa, a następnie został kupiony przez skandynawską grupę kapitałową *LEXEL* należącą do *Schneider-Electric*. W 2003 r. firmę połączono z innym polskim zakładem należącym do *Schneider-Electric* – Zakładami *Elda* w Szczecinku. Obecnie bydgoski zakład działa pod nazwą ***Elda-Eltra Elektrotechnika S.A.*** w obiektach przy ul. Glinki.

Po fuzji z przedsiębiorstwem *Elda Szczecinek Elektrotechnika S.A.*, bydgoski zakład wytwarza sprzęt elektroinstalacyjny i akcesoria instalacyjne budynków, systemy sterowania i komunikacji budynków.

W najstarszych obiektach przy ul. Sobieskiego działa firma ***TE Connectivity / Tyco Electronics Polska Sp. z o.o.*** produkująca szeroką gamę złączy dla przemysłu elektronicznego oraz systemów okablowań przeznaczonych dla kilku branż przemysłowych, głównie przemysłu telekomunikacyjnego.

Oddział Bydgoski SEP od wielu lat kultywuje pamięć o wybitnej postaci inż. Stefana Ciszewskiego.

W Technikum Elektrycznym w Bydgoszczy odbyły się konkursy na najlepszą prezentację multimedialną poświęconą inż. Ciszewskiemu. Dążymy do upamiętnienia tego wybitnego Bydgoszczanina poprzez nadanie Jego imienia Szkole elektrycznej, Wydziałowi Elektrycznemu PBS, Oddziałowi Bydgoskiemu SEP, umieszczenie tablicy pamiątkowej na budynku NOT. Te oczekiwania po części się spełniły. W 1988 r., w 65. rocznicę powstania zakładu, załoga *Eltry* ufundowała na wieżowcu przy ul. Dworcowej tablicę pamięci Stefana Ciszewskiego, a w 1997 r. ulica w Nowym Fordonie otrzymała imię Stefana Ciszewskiego.

Opracowanie: mgr inż. Janusz Nowastowski
wiceprezes Zarządu Oddziału Bydgoskiego SEP

BUDYNEK FABRYKI I GALERIA PRODUKTÓW

